

3TG: Çatışma Mineralleri – Tarihçe

Ragıp Z. Fatih COŞKUN¹

Öz

Bu derlemede; çatışma mineralleri olarak tanımlanan kalay, tantal, tungsten ve altının madenciliği yapılan Orta Afrika Bölgesi, özelde Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde yaşanan insanlık dramına dikkat çekilmektedir. Söz konusu madencilik faaliyetleri sırasında vuku bulan hadiselerle yönelik olarak; iki binli yılların başından günümüze kadar durum tespiti, milletler arası kuruluşlar ve devletler tarafından yapılan çalışmalar, yerelde yapılan işler ve bu çabaların neticeleri hakkında bilgi verilmektedir.

Giriş

3TG:Kalay (Tin), tantal, tungsten ve altının (Gold) İngilizce baş harflerini içeren bir kısaltmadır. Kalay: Kolay okside olmaması, korozyona karşı direnci gibi özellikleri sebebiyle; otomobillerde yakıt katkısı olmasının yanı sıra araba parçalarının pek çoğunda, lityum-iyon pillerde, cep telefonlarında, gıda kutularında, diş macunlarında, güneş panellerinde, hayvan sağlığında kullanılmaktadır. Tantal: Korozyona karşı direnci, süper iletkenliği, biyolojik uyumluluğu, yüksek ergime sıcaklığı vb. eşsiz özellikleri sebebiyle elektronik sanayinden tıbbi protezlere kadar geniş çaplı bir kullanım alanına mahsus geleceği parlak bir elementtir. Tungsten: Yüksek sıcaklığa dayanımı, kolay oksitlenmemesi, aşınmaya karşı yüksek direnci, ısı ve elektriği iyi iletmesi, yüksek sıcaklıklardaki mukavemeti gibi özelliklerinden dolayı; uzay ve uçak sanayiinden elektroniğe kadar pek çok alanda alışılmadık kullanılmaktadır. Altın: Asitlere karşı dayanıklılığı, kolay işlenebilmesi, çok kararlı bir element ve kıymetli metal olması; kuyum sektörü ile uzay ve özellikle elektronik sanayinde Dünyanın ilgi odağındadır.

3TG Üretilen Bölgedeki Durum

Bahse konu ham maddeler Orta Afrika'da önemli miktarda üretilmektedir. Bu ülkelerin merkezini Kongo Demokratik Cumhuriyeti (Kongo DC) oluşturmaktadır. Kongo DC'nin çevresinde Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Güney Sudan, Ruanda, Uganda, Zambiya, Angola, Burundi ve Tanzanya yer almaktadır. Bu bölgeye aynı zamanda Büyük Göller Bölgesi de denilmektedir. Bu ülkelerde az veya çok mezkur mineraller üretilmekte veya bu ülkeler üzerinden kayıt dışı bir şekilde ticareti yapılmaktadır. Bu minerallerin çıkarıldığı madenlerin bir kısmı kanuni ve teknik olarak uygun yöntemlerle işletilmesine karşılık; önemli bir kısmı İngilizcede zanaat anlamına gelen "artisanal" olarak adlandırılmakla beraber, gerçekte ilkel denilebilecek yöntemlerle ve kaçak yollarla üretilmektedir. Bu şekildeki istihsal, bölge ülkelerinin siyasi, asayiş ve sosyo-ekonomik düzeyleri ile bölgede yaşayan insanların sosyal ve ekonomik durumları göz önünde bulundurulduğunda büyük problemlerin kaynağını oluşturmaktadır. 3TG, Dünya çapında genellikle çatışma mineralleri diye adlandırılmaktadır. Asayişin zayıf olduğu, kişi ve topluma yönelik istismar düzeninin en yoğun şekilde uygulandığı Orta Afrika ülkelerinde üretilen ve ticareti yapılan bu ham maddeler, siyasi ve silahlı gruplara finansman sağlamak ve dolayısıyla bölgedeki çatışmalara zemin hazırlamaktadır (Şekil 1). Silahlı grupların madenleri kontrol etmek için çatıştıkları ve minerallerin çıkarılması ve nakliyesi için zorla insan çalıştırdıkları bilinmektedir. Bu kanun dışı faaliyetlerden elde edilen gelirler, bölgedeki çatışmalara gelir sağlayarak büyük bir insanlık krizinin derinleşmesine neden olmaktadır. Bu krizin doğurduğu tali meseleler; çocuk işçiliği (Şekil 2), zayıf iş güvenliği, iş kazaları, düşük ücretler, yetersiz çevre duyarlılığı, verimsiz işleme yöntemleri gibi keyfiyetler sayılabilir.

Şekil 1- Çatışma minerallerinin üretimi.

¹Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Fizibilite Etütleri Daire Başkanlığı

Şekil 2-Çatışma mineralleri üretiminde çocuk işçiler.

Çatışma mineralleri olarak yukarıda bahsedilen mineraller akla gelmekle birlikte, bölge ülkelerinde özellikle Kongo DC’de bakır ve kobalt madenlerinde de benzer durumlarla karşılaşmaktadır. Sadece Kongo DC’de farklı ülkelerden iki milyonu geçkin zanaatkar madenci olduğu belirtilmektedir (ICG Report No: 290, 2020).

Çeşitli kaynaklardan derlenen verilere göre, Kongo DC’nin doğusunda çatışma minerallerinden gelir elde eden isyancı grupların sebep olduğu kargaşalıklar sonucu 1998 yılından günümüze 5 milyondan fazla kişi hayatını kaybettiği açıklanmıştır (Fındık, 2017).

Beynelmilel Çabalar

Çatışma bölgesi madenlerine yönelik ilk girişimler Birleşmiş Milletler (BM) kanalıyla 2000’lerin başında başlamıştır. İlk ciddi adım olarak; silahlı gruplarla ticari ilişki içinde olan tüccar ve firmaları doğrudan hedef alan bir karar alınmıştır (2003). 2005 yılında Kongo DC’nin doğusundaki isyancı gruplara silah satışına yönelik ambargoyu ihlal eden kişilere yönelik varlıkların dondurulması ve seyahat yasağı gibi yaptırımlar getirilmiştir. 2008 yılına gelindiğinde ise; aradaki yıllarda başka kararlar alınmasına ve yaptırımların (31 adet) uygulanmasına rağmen sistemin çok etkili olamadığı görülmüştür. 2008 ila 2010 yıllarında ise Kongo DC’ye yapılan çağrılar ve desteklerle, isyancı gruplara yönelik askeri hareketler felaketin boyutlarının büyümesine ve bazı bölgelerin asi grupların kontrolüne geçmesine yol açmıştır. Bu girişimler, silahlı gruplar ile maden ticareti yapanlar arasındaki yasadışı ilişkileri durdurmadığı gibi azaltmamıştır. Aksine, maden bölgeleri aşırı derecede şiddet sarmalına bulaşmış ve meseleyi çözmek yerine meselenin odağını kaydırmıştır. BM’nin uluslararası ticareti denetlemeye yönelik girişimlerinin başarısızlığı, paydaş ülkelerin işbirliği eksikliğinden ve bu mineralleri kullanan şirketler üzerinde bağlayıcı nitelikte kanuni bir zeminin bulunmamasına dayanmaktadır. Bu arada Kongo DC’nin idari ve

sosyal yapılanmasından kaynaklı olumsuzluklar da (yolsuzluk, kayırmacılık...) etken rol oynamaktadır.

Kongo DC’de kanuni maden üretimini yeniden tesis edemeyen milletler arası aktörler, hammaddenin pazara akışını önlemeye odaklanmışlardır. Bunun için Uluslararası Kalay Araştırma Enstitüsü (ITRI), Alman Federal Jeoloji ve Doğal Kaynaklar Bürosu (BGR) ve Birleşmiş Milletler tarafından daha geniş bir şekilde izlenebilirlik ve sertifikasyon mekanizması geliştirilmiştir (2009). ITRI Annual Report (2016) belirtildiğine göre; “Kalay Tedarik Zinciri Girişimi (ITSCI)” oluşturarak bir takip sistemi kurulmuştur. ITSCI’nin ilk aşamasında, ihracatçıların kanuni olduklarını kontrol etmek; Haziran 2010’da başlayan ikinci aşamasında ise, pilot tesislerde bir sertifika programını denemek amaçlanmıştır. Bu program, madenin üretildiği bölgelerden çıkmadan önce istihsalin tartılması, paketlenmesi ve etiketlenmesi ile tedarik zincirinin izini sürmek için çeşitli noktalarda geçişlerinin kaydedilmesini içermektedir. BGR, ITRI’den daha farklı bir yol takip etmiş, mineralleri izleyebilmeye yönelik olarak coğrafi kökenleri belirlemek amacıyla minerallerin jeokimyasal ayak izlerinin sürülmesiyle alakalı bilimsel bir yöntem geliştirmiştir.

Bu arada İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) BM ile paralel olarak, durum tespiti için bir yöntem oluşturmaya, firmaları elde ettikleri madenlerin tedarik zincirini kontrol etmeleri ve izlemeleri için tedbirler almaya, bu tedbirleri kamuoyuna açıklamaya ve dış denetime sunmaya teşvik etmiştir. Bunları izlemeye yönelik bir program geliştirilmiştir. Ancak bu tedbirler bağlayıcı olmadığından çabalar akim kalmıştır.

Bunların yanı sıra; 2011 yılında Birleşmiş Milletler oybirliği ile “İşyeri ve İnsan Hakları Yol Gösterici İlkelerini” imzaya açmıştır. Bu “Yol Gösterici İlkeler”, şirketlerin faaliyetlerinin insan haklarına zarar vermediğine ve ihlal etmediğine dair sorumlulukları olduğunu vurgulamaktadır.

Bütün bu yavaş işleyen çabalara paralel olarak; ABD’de Ağustos 2010’da “Dodd-Frank” kısa adıyla anılan “Çatışma Bölgesi Madenlerini Raporlama” zorunluluğu uygulanmasını içeren bir kanun çıkartılmıştır. Buna göre; raporları hazırlayan şirketler, ürünlerinin istihsal safhalarında “çatışma mineralleri” içerip içermediğini açıklamaları gerekmektedir. ABD’de, kayıtlı şirketlerin bu kanuna tabi olmalarının yanı sıra, onların tedarikçi şirketleri de bu kanuna uygunluk sağlama hususunda mecbur tutulmaktadır. Kendi ürünlerinde veya tedarik ettikleri ara ürünlerde 3TG’den herhangi birini kullanan ABD’de kayıtlı şirketlerin “Menşe Ülke Araştırması (RCOI)” yapmaları şartı aranmaktadır. İyi niyet çerçevesinde yürütülen bu araştırmada; tedarik edilen çatışma minerallerinin söz konusu ülkelerden mi, yoksa atık/geri dönüştürülmüş kaynaklardan mı geldiğini saptayacak nitelikte olması istenmektedir. Ayrıca ABD’de kayıtlı şirketlere uygulanan RCOI sürecini ve alınan sonuçları da açıklayan bir “Çatışma Mineralleri Raporunu” ilgili bir komisyona her yıl arz etme zorunluluğu getirilmiştir. Lakin bazı eyaletlerin ve elektronik sektörünün lobi faaliyetleri nedeniyle 2011’de yürürlüğe girmesi planlanan kanunun uygulanması bir yıl ertelenmiştir (Vircoulon, 2011).

BM ve ABD’deki faaliyetlerin ardından “Çatışma Mineralleri” kullanılarak üretilen mamullerin en çok kullanıldığı Atlantik’in diğer yakasında ise: Avrupa Birliği’nin organı olan AB Parlamentosu yukarıdaki feci tablo karşısında harekete geçmiş ve Mart 2017’de; AB’de faaliyet gösteren şirketlerin ithal ettikleri minerallere ilişkin sorumlu hareket etmeleri kararı alınmıştır. Bu kapsamda izabe tesisleri, arıtma tesisleri ve mineral ithalatçılarına yönelik bağlayıcı kontrol yapılması yönünde karar verilmiştir. Daha da önemlisi; sadece ihracat yapılan ülkenin değil, mineralin geçtiği transit rotadaki tedarikçilerin de bu durumdan sorumlu tutulması içeriğe dahil edilmiştir. Mamafih, kararda dış hekimliği alanı ile mücevher(!) ithalatçıları istisnalar kısmında sayılmıştır. Bu kararlar Temmuz 2015’ten itibaren yaklaşık 2 yıllık bir çalışma neticesinde alınabilmektedir. AB Komisyonu, 1 Ocak 2021 tarihi itibarıyla firmalara tedarik zincirlerini kontrol altına almalarını ve zincirdeki tedarikçilerin insan haklarına saygılı ve çatışma minerallerinden uzak durmaları hususunda uyarılarda bulunmuştur (Fındık, 2017).

İlave olarak algıda duyarlılığı artırmak amacıyla ABD film sektörü de devreye girmiştir. Ülkemizde 2007 yılında gösterime giren “Kanlı Elmas” filmi aynı konuyu işlemiştir. Her ne kadar filmin senaryosunda farklı bir ülke ve elmas gibi cazip bir kıymetli taş seçilmiş olsa da; filmde yukarıda belirtilen insanlık dışı her fiiliyat açıkça ele alınmıştır.

Mahalli Çabalar

Kongo DC’de 2018 yılında yeni bir maden kanunu çıkartılmıştır. Kanun, madencilik şirketleri, zanaatkar madenciler ve yerel topluluklar arasındaki ilişkileri şekillendirmeye yönelik üç temel hüküm içermektedir. Birincisi, şirketlerin gelirlerinin binde 3’ünü “toplum geliştirme projelerine” ayrılmasını kapsamaktadır. İkinci olarak kanun, zanaatkar madencilerin kooperatifleşmesini ve endüstriyel madencilerin madencilik faaliyetlerinin bir kısmını kooperatiflere taşeronluk şeklinde vermesini öngörmektedir. Bu madde, madencilik şirketlerine ve zanaatkar madencilere iş birliği için kanuni bir temel oluşturması açısından önem arz etmektedir. Böylelikle zanaatkar madencilerin lisanslı bir maden sahası üzerinde taşeronluk şeklinde de olsa madencilik faaliyeti yapabilmeleri ve buradan gelir elde etmeleri amaçlanmıştır. Ancak bu reform, kooperatifleşmedeki ve sosyo-politik sebeplerden dolayı tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Son olarak, kanun zanaat madencilik bölgelerinin oluşturulmasını ve kapatılmasını düzenleyen kurallar koyarak, küçük alanlarda ve kurallar dahilinde bu işlemleri yapabilmeyi meşrulaştırmıştır. Kasım 2019’da kooperatifleri denetlemek ve doğru bir şekilde çalışmalarını sağlamak için ilgili ülkede yeni bir teşkilat oluşturulmuştur.

Bu süreçler gerçekleşirken; Kongo DC askerleri, 2019 Haziran ve Temmuz’unda en büyük iki kobalt ve bakır maden sahasına girerek küçük gruplar halinde madende çalışan 10 binden fazla zanaatkâr madenciye bölgeden çıkartmış ve büyük ve kanlı olaylar meydana gelmiştir (ICG Report No: 290, 2020).

Çabalar Sonrası Gelişmeler

Mezkur dokümanlarla ve ardından büyük tüketicilerin çabalarıyla; sorumlu bir tedarik zincirinin sağlanması, çatışma bölgesi ve madenlerin yasadışı işletilmesi arasındaki bağlantının kırılması, maden işçileri dahil yerel halkın sömürülmesine ve suiistimal edilmesine son verilmesi hedeflenmektedir.

Düzenlemeler 600 ile 1000 batılı ithalatçı firmayı doğrudan, bulunduğu ülkeye bakılmaksızın yaklaşık 500 rafineriyi dolaylı olarak etkileyeceği tahmin edilmektedir.

Kongo DC ve Ruanda dahil çeşitli Afrika ülkeleri şirketlerin tedarik zincirlerini kontrol etmelerine yönelik kanunlar çıkarmışlardır. Ayrıca bu döngünün rafinasyon işlemleri kısmında önemli bir paya sahip olan Çin’de de çeşitli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Vircoulon, 2011).

Finans sisteminde düzenleme ve şeffaflık içeren Dodd-Frank Yasası ile ilgili olarak 2015 yılına gelindiğinde alt mevzuatın sadece %75'inin gerçekleştirildiği belirtilmektedir (Polk, 2015).

ITRI Annual Report 2016'ya göre; ITSCI Burundi, Kongo DC, Ruanda ve Uganda'da faaliyet gösteren sektör çapında tek başarılı sistem olduğu ve bölgeden ihraç edilen resmi kasiteritin tamamının takibine yaklaşıldığı belirtilmektedir. Hatta başka bir çatışma alanı olan Myanmar'ın Wa bölgesinde de uygulanmasının düşünüldüğü açıklanmıştır. BGR'nin kurduğu sistemle ilgili herhangi bir sonuç kaydına rastlanmamıştır.

Mancheri vd. (2018) tarafından tantal üzerine yapılan bir çalışmada; Dünya ticaret verilerinde tantal üretiminin 2010'larda Kongo DC'de düşüş gösterdiği hatta bazı yıllarda hiç olmadığı yer almasına karşılık, yapılan bazı diyagram analizlerinde durumun böyle olmadığı ortaya konmuştur. Bu verilere göre ticaretin bölgedeki başka ülkelere kaydığı görülmüştür. Dünya tantal cevheri ve konsantresi trafiği, ithalat ve ihracat yapan ülkelerin verileri, tantaldan üretilen ürünlerden elde edilen ikincil değerlendirmeler gibi faktörler bir arada incelendiği zaman; gerçekte çok iyimser bakılabilecek bir durumun olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Mesele Çözülebilir mi?

Yukarıda kısaca bahsedildiği gibi bakır ve kobalt madenlerinde de benzer meselelerin olmasına rağmen, düzenlemelerin neden sadece dört madeni içerdiği sorusunun öncelikle cevaplanması gerekmektedir. OECD tarafından yapılan açıklamaya göre: Durum tespiti için yöntem oluşturma çalışmalarının başlangıcında "Çatışmalardan Etkilenmiş ve Yüksek Riskli Bölgelerin Madenlerine İlişkin Sorumlu Tedarik Zinciri için OECD Uyum Rehberi" hazırlanması amaçlandığı zaman; sanayi, sivil toplum ve hükümetlerle yapılan işbirliği sonucunda böyle bir karara varıldığı belirtilmiştir (ICG Report: 290, 2020).

Bu çalışmada da ağırlıklı olarak Kongo DC'nin ele alınması; meselenin odağını oluşturması, asıl büyük üretimin buradan yapılması, çevre ülkelerden buraya göçmen işçilerin kaçak olarak gelmeleri, isyancı grupların burada hakim olmaları gibi bazı sebeplerden kaynaklanmaktadır.

Çözüm yolları için ağır işleyen bir süreç bulunmasına rağmen, atılan adımlara büyük ihtiyaç bulunmaktadır. 2021 yılı itibariyle çözüm yoluna giren AB'nin de bu yürüyüşe katkı koyacağı açıktır. Salgının bu işleyişte sekte vurmasının önüne geçilmesi gerekmektedir.

Yukarıdaki çabalara ek olarak; sosyal baskıların artırılmasıyla ağır aksak işleyen sistemin olumlu sonuçlar vereceği, buna dair umudu söndürmemenin ve elden geldiğince gayret göstermenin, bu insanlık dramının çözülebileceğini düşündürmektedir. Bu çabalar dahilinde farklı internet sitelerinde çeşitli zamanlarda algıda uyarı yapacak etkinlikler, eylem planları ve imza kampanyaları gibi faaliyetler icra edilmektedir.

Sonuç olarak: Günümüzde pek çok sanayinin girdisi olmasının yanı sıra, akıllı telefonlardan tabletlere, dizüstü bilgisayarlardan çiplere kadar elektronik sanayinin her noktasında yoğun kullanılan "çatışma mineralleri" ve türevlerinin insanlık dışı meselelere yol açmasının önüne geçmek; insanlık namına birey birey, ülke ülke her kesimi derinden ve yakinen ilgilendirmektedir.

Değinen Belgeler

Fındık, H. K. 2017. AB'den Çatışmalara Hizmet Etmeyen Mineral Kararı (Conflicting minerals). <https://digital. age. com.tr/abden-catismalara-hizmet-etmeyen-mineral-karari-conflicting-minerals> Erişim 15/12/2020.

ICG Report No: 290 (International Crisis Group). 2020. Mineral Concessions: Avoiding Conflict in DR Congo's Mining Heartland. <https://www.crisisgroup.org/africa/central-africa/democratic-republic-congo/290-mineral-concessions-avoiding-conflict-drcongos-mining-heartland> Erişim 11/12/2020.

ITRI Annual Report (International Tin Association). 2016. <https://www.internationaltin.org/reports/annual-report-2016/> Erişim 18/12/2020.

Mancheri, N., Sprecher, B., Young, S. B., Bleischwitz, R. 2018. Resilience in the tantalum supply chain. Resources, Conservation & Recycling 129 (2018) 56–69. <https://www.researchgate.net/publication/320474531> Erişim 30/12/2020.

Polk, D. 2015. Only Three Quarters Of Dodd-Frank Regulations Implemented. <https://www.valuwalk.com/2015/08/dodd-frank-regulations/> Erişim 23/12/2020.

Vircoulon, T. 2011. Behind the Problem of Conflict Minerals in DR Congo: Governance <https://www.crisisgroup.org/africa/central-africa/democratic-republic-congo/behind-problem-conflict-minerals-dr-congo-governance> Erişim 10/12/2020.